AUCHITHYAM
ISSN: 2583-4797
International Research Journal for Telugu Language & Literary Studies UGC-CARE listed Journal
Publishing by: Dr. Rambhatla Parvatheeswara Sarma, Dr. RVRM Trust, 12-121/17, Flat No. 402, Satyanagar, Chinamusidiwada, Pendurthy, Visakhapatnam-531173. AP, India. +91 9247859580.

AUCHITHYAM UGC-CARE Listed Journal | Volume-06 | Issue-02 | February 2025 | ISSN: 2583-4797

Article Link: https://www.auchithyam.com/2025/feb_2025/full_papers/february25_02.php

DOI: 10.5281/zenodo.14838904

2. తోలుబొమ్మలాట కళారూపం: సంప్రదాయకథనం- సహనశీలత

తాళ్ళూరు వినయ్
పరిశోధకులు, రంగస్థల కళల విభాగం,
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం,
విశాఖపట్నం, ఆంధ్రప్రదేశ్.
సెల్: +91 9676941340. Email:
2vinaytalluru9@gmail.com

ఆచార్య డా. జర్రా అప్పారావు
ప్రొఫెసర్ & హెడ్, తెలుగుశాఖ,
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం,
విశాఖపట్నం, ఆంధ్రప్రదేశ్.
సెల్: +91 9492495813,
Email: drraojarra@gmail.com

ఆచార్య డా. డి.వి.ఆర్. మూర్తి
ప్రొఫెసర్, జర్నలిజం&మాస్ కమ్యూనికేషన్,
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం,
విశాఖపట్నం, ఆంధ్రప్రదేశ్.
సెల్: +91 9985051793,
Email: dvrmurthy003@gmail.com

డా. బిహెచ్. పద్మప్రియ
అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్, రంగస్థలకళలవిభాగం,
పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
హైదరాబాద్, తెలంగాణ.
సెల్: +91 9246194209,
Email: padmapriya0811@gmail.com

సమర్పణ (D.O.S): 04.01.2025 ఎంపిక (D.O.A): 28.01.2025 ప్రచురణ (D.O.P): 01.02.2025

వ్యాససంగ్రహం:

ఈ పరిశోధన తోలుబొమ్మలాట సాంస్కృతిక, నైతిక, పురాణ సంబంధిత అంశాలు అన్వేషిస్తుంది. ఈ కళ ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్ర వారసత్వంలో ముఖ్యమైన భాగంగా ఉంది, ప్రతిభావంతులైన ప్రదర్శకులు తరాల వారీగా దీనిని అనుసరించి, స్థానిక సాంస్కృతిక ప్రభావాలను అందిపుచ్చుకొని, ప్రధానమైన కథాంశాలను, ఆవిర్భావ రూపాన్ని నిలబెట్టే ప్రయత్నం చేశారు. ఈ వ్యాసానికి ఉపయోగించబడిన శీర్షిక తోలుబొమ్మలాట సంప్రదాయ, సాంస్కృతిక గుర్తింపు; వైవిధ్యమైన ప్రభావాలను నిలబెట్టుకునేందుకు తగిన మార్గాలు ఎంచుకున్న విధానం అలాగే అన్ని ఒడిదొడుకులను ఎదురుకున్న సహనశీలత్వం సూచిస్తుంది. ఈ పరిశోధన ప్రధానంగా ఈ కళా రూపం సాంప్రదాయ ఆవిర్భావాన్ని నిలబెట్టుకుని, స్థానిక కథలు, విలువలు. ప్రదర్శనా నైపుణ్యాలు ఎలా కుదుర్చుకుంటున్న ది అనేటువంటి విషయాన్ని పరిశీలిస్తుంది. ఈ పరిశోధన యొక్క అవసరం ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక చరిత్ర, నైతిక విలువలు అవగాహన చేసుకోవడం కోసం వ్రాయబడినది. తోలుబొమ్మలాట నిర్వచనం, ఆవిర్భావం, ప్రాచీన కాలంలో మూలాలు, అర్థం, శిలాఫలకాలు, గ్రంథాలలో ఈ కళ గురించి, ప్రదర్శన లోని అంశాలు, భిన్నమైన సంప్రదాయం, కుటుంబాలు, భాష, ఉపభాష, కుటుంబాలు, పరిణామం, సాంప్రదాయ ప్రదర్శన, తరం వ్యత్యాసం, కథలతో దాన్ని జోడించడం, విషయాల పరిణామం, కొత్త విషయాలు శోధించటం, బొమ్మలు, వాటి నైపుణ్యం, బొమ్మ పాత్రలు, దుస్తుల పరిణామం, ఆధునిక కాలం బొమ్మ పాత్రలు, వర్తించిన అంశాలు, సంగీతంపాత్ర ఆధునిక పద్ధతులు, సాంస్కృతిక ప్రాముఖ్యత తెలుగు గుర్తింపు, భాషావారసత్వం ప్రాతినిధ్యం, ధార్మిక-ఆధ్యాత్మిక ప్రాముఖ్యత, జనజీవన వివేకం, సంప్రదాయంలో విద్య పాత్ర, ముగింపు, మొదలైన ఉపశీర్షికలు వాడుక చేస్తూ తోలుబొమ్మల ప్రదర్శనల భవిష్య గతిని అంచనా వేయడం జరిగింది. మొదలి నాగభూషణ శర్మ, బిట్టు వెంకటేశ్వర్లు, పద్మజ గౌరీ బేత, సెరెనా ఆటీరో మొదలైన పరిశోధకుల రచనలు అలాగే తోలుబొమ్మలాట కళాకారులతో జరిపిన ముఖాముఖి సంభాషణ, తోలుబొమ్మల ప్రదర్శనలలో గమనించిన విషయాలు కూడా ప్రాథమిక, ద్వితీయ వనరులుగా దీనిలో సూచించటం జరిగినది.ప్రదర్శనలు కొన్ని ప్రాంతాలలో అందుబాటులో లేకపోవడం, మౌఖిక సాంప్రదాయాలను డాక్యుమెంట్ చేయడం లోని సవాళ్లు కూడా పరిశోధన పరిమితులలో ఉంటాయి. తోలుబొమ్మలాట సాంస్కృతిక ప్రభావాన్ని సమగ్రంగా అర్థం చేసుకోవడంలో, ఆ కళను సాంకేతిక అభివృద్ధి - సాంప్రదాయ ప్రస్తావనలో తిరిగి ప్రాచుర్యం పొందే మార్గాలను అన్వేషించడం ఈ వ్యాసరచన ద్వారా ఆశిస్తున్న ఫలితం.

Keywords: సంస్కృతి, ప్రదర్శన, నీతిశాస్త్రం, పురాణాలు, కథ చెప్పడం, సంప్రదాయం, తోలుబొమ్మలాట

1.ఉపోద్ఘాతం:

కథనం, దృశ్య నైపుణ్యం,, ప్రదర్శనల సమ్మేళనమే తోలుబొమ్మలాట యొక్క అసలైన లక్షణం. తోలుబొమ్మలాట ఒక కళ మాత్రమే కాదు, ముఖ్యమైన సాంస్కృతిక కళా వస్తువుల ప్రదర్శనకు వేదిక కూడా. ఈ ప్రదర్శించబడే వస్తువులు చరిత్రాత్మక, సాంస్కృతిక ప్రాధాన్యత కలిగిన తోలుబొమ్మలు[1]. నన్ను పరిశోధకుడిగా నిమ్మలకుంట[2] వద్ద కలుసుకున్న కొన్ని ప్రదర్శకులు చెప్పినట్టు, ఈ తోలుబొమ్మలు సుమారు 500 సంవత్సరాలకు[3] పైగా చరిత్ర కలిగినవని తెలిపారు. ఈ తోలుబొమ్మలు వారి పూర్వీకుల నుంచి వారికి అందించబడింది అని చెప్పారు. దాంతో, ఈ తోలుబొమ్మల వారసత్వం మొత్తం తోలుబొమ్మలాట కళారూపానికి లోతైన సాంస్కృతిక ప్రాధాన్యతను అందిస్తుందని మనం అర్థం చేసుకోవచ్చు. అలాగే, దాని ప్రాధాన్యత ఇంకా పరిశీలిద్దాం.

2. తోలుబొమ్మలాట నిర్వచనం:

"'తోలుబొమ్మలాట' అనే పదం రెండు తెలుగుపదాల కలయిక. అవి "తోలు", "బొమ్మలాట". "తోలు" అంటే చర్మం, "బొమ్మలాట" అంటే బొమ్మలతో జరిపించే ఆట అని అర్థం" [4][5].

ఈ బొమ్మలు అనుభవజ్ఞులైన తోలుబొమ్మల కళాకారులు చాలా నైపుణ్యంతో నడిపిస్తారు. ఈ బొమ్మలు ఎండిన జంతు చర్మం తో తయారుచేస్తారు, ఆపై వీటికి రంగు పెడతారు. తరువాత, వాటిని శిల్పంగా తయారు చేసి, తెరపై ప్రక్షిప్తం చేస్తారు, అప్పుడు ఆ బొమ్మలతో ఏర్పడిన రంగు నీడల ఆధారంగా ఎంచుకున్న కథలు చూపిస్తారు. ఈ విధంగా తెలియజేయబడిన అంశాలన్నింటికీ వ్యతిరేకంగా, "తోలుబొమ్మలాట" అనే పదం కేవలం పద విజ్ఞానం ఆధారంగా కూర్చబడినది .

తోలుబొమ్మలాట సంప్రదాయంగా పండుగలు, ప్రత్యేక సాంస్కృతిక వేడుకల సమయంలో ప్రదర్శించబడుతుంది. పురాణ కథలను సంగీతం, కథనం ద్వారా ప్రాణ పొదగిస్తారా. కొన్ని తోలుబొమ్మలు సుమారు 500 సంవత్సరాల నుంచి ఇంకా పూర్వకాలపు అస్తిత్వం కలిగి ఉన్నాయి. ఈ తోలుబొమ్మల సాంస్కృతిక ముద్ర ప్రదర్శన ముగిసిన తర్వాత కూడా ప్రేక్షకుల మనసులో నిలుస్తుంది.

3. ఆవిర్భావం- పుట్టుపూర్వోత్తరాలు:

ఛాయా బొమ్మలాట యొక్క ప్రాథమిక నమోదు ఆంధ్ర చరిత్రలో చేయబడింది, దీని ప్రకారం శాతవాహన కాలంలో (BCE.2వ శతాబ్దం - CE.2వ శతాబ్దం)[6][7]. తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శించబడింది. కళా విమర్శకుల అభిప్రాయం ప్రకారం: "**తోలుబొమ్మలాట ఆంధ్రా నుంచి ఇండోనేషియా, కంబోడియా, మలేషియా, థాయిలాండ్, బర్మా వంటి దేశాలకు వ్యాపించింది**."7

> **"'పండితారాధ్య చరిత్ర', ఇది 13వ శతాబ్దం నాటి పాల్కురికి సోమనాథుడు వ్రాయటం జరిగింది, ఈ కళారూపంలో తోలుబొమ్మలాట ను గూర్చిన తొలి ప్రస్తావన కలిగి ఉంది. ప్రస్తుతం ఉన్న తోలుబొమ్మలాట అనేది కొన్ని శతాబ్దాల క్రితం ఉన్నప్పటికీ**

అదే రూపంలో ఉండటం నేడు లేదని విమర్శకులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ప్రస్తుత కాలంలో తోలుబొమ్మలాట స్వేచ్ఛగా అభివృద్ధి చెందింది, అలాగే సాధారణ ప్రేక్షకులు పటిష్టంగా గుర్తించదగిన విధంగా మారింది. పాలకురికి సోమనాథుడు ప్రాచీన తోలుబొమ్మలాట సంప్రదాయాన్ని ప్రస్తావించినట్లుగా, ప్రస్తుతం వాడుకలో ఉన్న బొమ్మలాటలోని సంప్రదాయానికి సరిపోలే ఆధారాలు లభించడం లేదు. ఆయన తన మొదటి కాంతోలో (CANTO) రెండు రకాల తోలుబొమ్మలాటలను ప్రస్తావించాడు; ఒకటి తెలుపు చీర వెనుకాల బొమ్మలను ఆడించటం ద్వారా ప్రేక్షక భాగంలో ఛాయలు ప్రదర్శించి నిర్వహించే బొమ్మల ఆట, మరొకటి చెంపు -బొమ్మల ఆటలు. కాబట్టి, 12వ శతాబ్దం నాటికే ఈ ఛాయా తోలుబొమ్మలాటకి ఆంధ్రాలో బాగా స్థిరమైన సంప్రదాయం కలిగియున్నది." (శర్మ 14)[8]

“నీలకంఠపండితుడు 12వ శతాబ్దం కవిత్వ విశ్లేషకుడు, "రూపోపజీవనం" అనే సాంకేతిక పదంపై వ్యాఖ్యానిస్తూ తన అధ్యయనాన్ని ప్రస్తుతించారు. ఆయన ప్రకారం "రూపోపజీవనం" దక్షిణ భారతదేశంలో "జాలామండపిక" గా ప్రసిద్ధి చెందింది. ఈ జాలామండపిక అనేది తెర వెనుక చర్మంతో చేసిన పాత్రల ఆట. ఇది స్పష్టంగా ఛాయా తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శన అని చెప్పవచ్చు. ప్రదర్శనల విషయం రాజులు, రాజకుమారుల కీచక చర్యలతో నిండి ఉంటుంది, ఈ ప్రదర్శనలు రాజులు, మంత్రుల కీచక చర్యలను ప్రజలకు తెలియజేసేది.” (శర్మ 15)[8]

ఈ విషయానికి సాక్ష్యంగా నేరుగా ప్రస్తావన ఉంది:

“**రూపోపజీవనం జాలమండపి కేతి దాక్షిణాత్యేషు ప్రసిద్ధమ్| యత్ర సూక్ష్మ వస్త్రం వ్యవధాయ చర్మమయై రాకారై: రాజామాత్యాదీనాం చర్యా ప్రదర్శతే**” (సారస్వతవ్యాసములు, తృ.సం. పుట. 320)

జాలా మండపిక అంటే పాత్రల ద్వారా జీవితం ప్రదర్శించడం, దక్షిణ భారతదేశంలో ఇది ప్రసిద్ధి చెందినది. ఇది తెర వెనుక నుంచి చర్మ పాత్రలు ప్రదర్శిస్తుంది,, ఇందులో రాజులు, మంత్రి వారి చర్యల వివరాలు ఉంటాయి.

ఈ విధంగా అర్థం చేసుకోవచ్చు, ఈ తోలుబొమ్మలాటలోని బొమ్మలు ఆలోచనల ప్రసారంలో కూడా ఉపయోగించబడినట్లు.

4. శిలాశాసనాలు:

కొన్ని శిలాశాసనాలు ఈ తోలుబొమ్మలాట బొమ్మలు ప్రాముఖ్యత పొందిన ప్రారంభ సంవత్సరాన్ని మినహాయించి వాటి కాలాన్ని చూపిస్తాయి. అటువంటి కొన్ని ఉదాహరణలు; సంవత్సరం 1208, ఈ సంవత్సరంలో విప్పరుల కొండప్ప, గుండుప్ప ఒక గ్రామం మొత్తాన్ని ఒక తోలుబొమ్మలాట కళాకారునికి దానం చేశారు. ఈ దానం స్వీకరించిన వ్యక్తిని సూత్రధారి బొమ్మలయ్య అని పిలిచేవారు.

మరొక సంవత్సరం 1521. ఈ సంవత్సరంలో కొంతమంది తోలుబొమ్మలాట కళాకారులను రాజకుటుంబం గౌరవించింది. అలాంటిదే 1928 సంవత్సరం నుండి వచ్చిన ఒక శిలాశాసనంలో చంద్ రామయ్య, బొమ్మలాట అమృత కవి పేర్లు ప్రస్తావించబడ్డాయి. అప్పుడు వారు కడప జిల్లా కమలాపురం తాలూకా చిడిపిరాల గ్రామాన్ని బొమ్మలాట అమృత కవికి దానం చేశారని పేర్కొన్నారు.

ఈ శిలాశాసనాల ద్వారా మనం అంచనా వేసుకోవచ్చు, అప్పటి తోలుబొమ్మలాట కళాకారులు ఎలా పెద్దమొత్తంలో దానాలు చేశారన్న విషయం. అలాగే ఇది సహజంగా వారి పుష్కలమైన ఆర్థిక స్థితిని విశదీకరిస్తుంది.

5. ఈ ప్రదర్శన కళ గురించి గ్రంథాలలో:

- పండితారాధ్య చరిత్రని పోలినట్లు, ఈ తోలుబొమ్మలాట కళ గురించి మరొక రెండు గ్రంథాలలో ప్రస్తావనలు ఉన్నాయి.
- గంగావతరణం: ఇందులో కథే బొమ్మలాట ప్రదర్శనలో ప్రధానమైనది అని పేర్కొనబడింది.
- చంద్రాంగద చరిత్ర: ఇది సుమారు 1650 లో రాయబడింది, ఇందులో ప్రదర్శనలో ఉన్న అన్ని అంశాలను ప్రస్తావించబడ్డాయి ” (శర్మ 15)[8]

6. విభజిత సంప్రదాయం:

"పద్దెనిమదవ శతాబ్దం, పంతొమ్మిదవ శతాబ్దం లోని కొన్ని శిలాశాసనాలలో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఉన్న విభజిత సంప్రదాయాన్ని ప్రస్తావించారు. ఇందులో రెండు రకాల తోలుబొమ్మల కళాకారుల గురించి మాట్లాడారు, వారు స్థానికులు, అప్రాంతీయులు. స్థానికులు; సంప్రదాయిక తోలుబొమ్మల కళాకారులు బళ్లారి స్థలం నుంచి గుర్తించబడతారు, అప్రాంతీయులు మహారాష్ట్ర జన్మభూమి వారు. వీరు మహారాష్ట్ర నుండి ప్రవాసితులు కావచ్చు. మహారాష్ట్ర-ఆంధ్రా సరిహద్దు ప్రాంతంలో స్థిరపడ్డారు. వారి ఆగమనంతో, తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శన రూపంలో అభివృద్ధి జరిగిందనే విషయం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది.

7. కుటుంబాలు:

ఈ పర్యాటక కళాకారులు మహారాష్ట్ర నాయక వంశం రాజుల నుండి వచ్చి ఉండవచ్చు, వారు సప్తమ శతాబ్దంలో జీవించేవారు. మహారాష్ట్ర, ఆంధ్రా సరిహద్దులో వారు తమ నివాస స్థలాన్ని కనుగొని అక్కడ స్థిరపడినట్టు కనిపిస్తుంది. అయితే, ఎక్కువ భాగం కళాకారులు ప్రయాణికులు కావడం వాస్తవం. వారి ఉద్భవాన్ని గురించి మాట్లాడితే, వారి ఆరంభం మహారాష్ట్ర, ఆంధ్రా సరిహద్దుకు వెళ్ళి చేరే దిశగా కనిపించవచ్చు. ఈ సరిహద్దు ప్రాంతాన్ని హిందూపుర్, బళ్లారి పరిసరాలుగా సూచించవచ్చు.

ఆంధ్రా తోలుబొమ్మల కళాకారులు, కర్ణాటకతోలుబొమ్మల కళాకారులు కూడా మరాఠా నేపథ్యం కలిగినవారే. ఈ రెండు ప్రాంతాల కుటుంబ నామాలను పరిశీలిస్తే, ఈ సారూప్యాలు అర్థం చేసుకోవచ్చు.

వీరందరూ "ఆరే" అనే భాషను మాట్లాడుతారు, తెలుగు ప్రజలు "తెలుగు ఆరేలు" అని, కర్ణాటక ప్రజలు "కర్ణాటక ఆరేలు" అని పిలుస్తారు. తెలుగు ఆరే కుటుంబాలు, కర్ణాటక ఆరే కుటుంబాల ఉపసమూహం కాగా, కర్ణాటక ఆరేలకు 13 కుటుంబాలు, తెలుగు ఆరేలకు 4 కుటుంబాలు ఉన్నాయి. కర్ణాటక ఆరే కుటుంబాలలో 13 కుటుంబాలు ఉన్నప్పటికీ, వాటిలో 4 తెలుగు ఆరే కుటుంబాలే ఉంటాయి. అయితే, ప్రస్తుతం దక్షిణ భారతదేశంలో ఉన్న ప్రతి వ్యక్తినీ ఆరేలు అని పిలవలేము.

8. భాష - ఉప భాష:

ఆంధ్రా తోలుబొమ్మల కళాకారులు, కర్ణాటక తోలుబొమ్మల కళాకారులు మరాఠా ఉద్భవం కలిగిన కళాకారులుగా పరిగణించబడవచ్చు. వారు "ఆరే" అనే భాషా ఉపభాషను మాట్లాడుతారు. ఒక అధ్యయనంలో ఇది ప్రస్తావించబడింది, మహారాష్ట్ర నుంచి సరిహద్దు ప్రాంతాలకు వలస వచ్చిన ఆంధ్రా, కర్ణాటక మూలాలున్న తోలుబొమ్మలాట కళాకారులు తెలుగు, కన్నడ గ్రంథాలను నేర్చుకోవడానికి నిర్ణయించుకున్నారని ఒక అధ్యయనం ప్రస్తావించింది.

౯. కుటుంబాలు, అభివృద్ధి:

మునుపటి కాలంలో, మైసూర్‌లో జంగములు, మధురా తంజావూర్ ప్రాంతంలోని కుట్టాడులు, బళ్లారిలో బలిజలు, విశాఖలో ఈతె బొందిలిలు, బాంబే-మైసూర్ సరిహద్దు ప్రాంతంలోని కుతుబులు అందరూ తోలుబొమ్మల సంప్రదాయాలను అనుసరించేవారు. అయితే, ఇప్పుడు వారిలో చాలామంది ఈ సంప్రదాయాలను ఆపేశారు. 1937 మొదలైన కాలంలో, ఈ తోలుబొమ్మల కళాకారులు స్థిరపడిన ప్రాంతాలు ఇలా ఉన్నాయి; విశాఖ జిల్లా శ్రీరంగవరాపుకోట నుండి బళ్లారి జిల్లా బొమ్మలాటపల్లి వరకు, కాకినాడ". (శర్మ 17,18)[8]. "**2024లో, తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శనకారులను మనం ఈ ప్రాంతాలలో చూడవచ్చు; ధర్మవరం, నిమ్మలకుంట, కాకినాడ, నర్సరావుపేట, గద్వాల్, లేపాక్షి, తాండూరు, యెక్కలవారిపాలెం, కడప, డి.సి పల్లి మొదలైన ప్రదేశాల్లో.**"[9]

ఇప్పటికే ప్రదర్శన చేసే కుటుంబాల సంఖ్య గత కాలంతో పోలిస్తే చాలా తగ్గిపోయింది. అయితే, కొన్ని కుటుంబాలు ఇంకా తోలుబొమ్మలాట కార్యకలాపాలలో పాల్గొంటున్నారు, వీరిలో అతికొద్దిమంది అంతర్జాతీయంగా కూడా ప్రదర్శనలు ఇచ్చారు.

ఇలా, ఈ తోలుబొమ్మల కళాకారుల మూలాలు, కుటుంబనేపథ్యం అప్పటి నుండి ఇప్పటి వరకు ఎలా ఉన్నదో చూసాం. ఇప్పుడు, వారి సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలను వేరు వేరు విభాగాల్లో చూద్దాం.

ఈ తోలుబొమ్మలాట కళాకారుల సాంస్కృతిక సంప్రదాయాల గురించి మాట్లాడటానికి, వారి ప్రదర్శన అంశాల గురించి తెలుసుకోవడం ముఖ్యం. ప్రదర్శన అంశాలను సాంప్రదాయిక, ఆధునికంగా విభజించవచ్చు. ఈ సాంప్రదాయిక, ఆధునిక అంశాలలో కథలు, విభిన్న విషయాలతో ఉంటాయి.

10. సాంప్రదాయ ప్రదర్శన:

"సాంప్రదాయ ప్రదర్శన ఇతిహాస కథల నుండి ఉద్భవిస్తుంది.. ప్రధానంగా, ఈ తోలుబొమ్మల ప్రదర్శనకారులు రామాయణం, మహాభారతం నుండి కథలు ప్రదర్శిస్తారు."[10]

ధర్మవరం నుండి వచ్చిన తోలుబొమ్మల కళాకారుడు చిదంబర రావు సింధేతో నిర్వహించిన ఒక ఇంటర్వ్యూలో, ఈ క్రింది అంశాలు తెలిసాయి. ఆయన ప్రస్తావించిన మూడు ఇతిహాసాలు, వాటిలో ప్రదర్శించే కథలు ఈ విధంగా ఉన్నాయి; భాగవతంలో : భక్త ప్రహ్లాద, మహాభారతంలో : కీచక వధ, ఉత్తర గోగ్రహణం, ద్రౌపది వస్త్రాపహరణం. రామాయణంలో : మొత్తం 9 అంశాలు, అవి ఏమనగా "**సుందరకాండ, సతీ సులోచన, సీతా స్వయంవరం, లక్ష్మణ మూర్ఛ, ఇంద్రజిత్ యుద్ధం, అతికాయ యుద్ధం, రామరావణయుద్ధం, కిష్కింధాకాండము, మైరావణచరిత్ర మొదలైనవి.**"[11]

చిదంబరరావు ధర్మవరం నుండి ప్రముఖ తోలుబొమ్మలాట కళాకారుడు, ఆయన అనేక అంతర్జాతీయ ప్రదర్శనలు ఇచ్చారు, అనేక పురస్కారాలు పొందారు. ప్రస్తుతానికి, ఆయన నిమ్మలకుంటలో తాను కొత్తగా నిర్మించుకున్న ఇంటిలో ఉంటున్నారు. ఈ తోలుబొమ్మలాట కథల సాంస్కృతిక సమృద్ధి గురించి, ప్రతి ప్రదర్శనతో వీటిలో సంప్రదాయాల సమృద్ధి ఏ విధంగా జరిగినట్లు అనిపిస్తుందనే విషయాన్ని ఆయన ప్రస్తావించారు.

11. తరాల వ్యత్యాసం, కథల ద్వారా దానిని సమీకరించడం:

ఈ కథలు పెద్దలు, కొత్త తరాల మధ్య ఉన్న అంతరాన్ని తొలగించి, యువతకు తెలియని కథలను పరిచయం చేయగల సామర్థ్యాన్ని కలిగి ఉంటాయి. సంస్కృతి గురించి నేర్చుకునే ఒక ఉద్దేశ్యాన్ని యువతలో మేల్కొలిపి తర్వాత ప్రదర్శనలతో కథలను పునరావృతం చేయడం ద్వారా, యువత ఈ ప్రదర్శనల సారాంశం పట్ల క్రమంగా అనుకూలంగా మారుతారు. తద్వారా ఈ కథలు మరింత లోతుగా ప్రభావాన్ని చూపడానికి అవకాశం ఉంటుంది. ఈ విధంగా పెద్దలు, యువత మధ్య ఉన్న సామాన్యాన్ని ప్రశ్నించే విధంగా మారి రెండు తరాల మధ్య ఉన్న సాంస్కృతిక అంతరాన్ని తొలగించే ప్రయత్నం చేస్తాయి .

12. కథాంశాల పుట్టుక:

ప్రతి సాంప్రదాయిక కథాంశం రామాయణం, మహాభారతం, భాగవతం వంటి ఇతిహాసాల నుంచి తీయబడినదే. ఈ కథలు కొంత మేరకు నైతికత, సాంస్కృతికం, ఆచారాలను ప్రజల మనస్సుల్లో ప్రవేశపెట్టడంలో విజయవంతమయ్యాయి అనడంలో ఎలాంటి సందేహం లేదు. అయితే, కాలంలో మార్పు వచ్చి, ఆధునికీకరణ, పట్టణీకరణ జరిగింది, అలాగే జీవన వేగం కూడా మారింది. ప్రస్తుతం, ప్రజలు తమ తమ పనుల్లో వేగంగా దూసుకుపోతున్నారు. అంటే వారు తమ సమయాన్ని, మందగమనమైన అంశాలపై ఖర్చు చేయడానికి సిద్ధంగా లేరు. జుట్టు పోలిగాడు, బంగారక్క, కేటుగాడు వంటి హాస్య పాత్రలు ఉన్నప్పటికీ, అవి టీవీ, థియేటర్లు, ఓటిటి లాంటి ఆధునికవినోదరూపాలతో పోటీపడటం కష్టం. అందువల్ల, తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శనని నిలబెట్టే

బాధ్యత కళాకారులపై ఉంది, ప్రతి సారి వారు ప్రేక్షకులను ఆకర్షించడానికి సాధ్యమైన మార్పులను చేయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఇది తప్పనిసరిగా చేయాల్సిన పని, లేదంటే వారు ఈ ప్రాచీన కళ అయిన తోలుబొమ్మలాటను పూర్తిగా వదులుకోవలసి రావొచ్చు.

13. కొత్త అంశాల కోసం శోధన:

పైన చర్చించినట్లు, ఇతర వినోద మాధ్యమాల నుంచి వచ్చే పోటీతో తోలుబొమ్మలాట అనే ప్రాచీన కళా రూపం మనుగడ ప్రమాదంగా మారిపోతోంది. ఈ పరిస్థితి మరింత కాలం కొనసాగితే, ఈ కళారూపం అంతరించిపోయే12 ప్రమాదం ఉంది .అందువల్ల, ఈ దృష్టితో కళాకారులు ఈ ప్రదర్శనల్లో కొత్త విషయాలను ప్రవేశపెట్టడానికి ప్రయత్నిస్తున్నరు. ఈ కళా రూపాన్ని సామాజిక, రాజకీయ కారణాలకు అన్వయించడం ద్వారా అది సాధ్యపడుతుందని కొంతమంది కళాకారులు భావిస్తున్నారు.

ఉదాహరణలు:

నీటిని సంరక్షించడం, ఎయిడ్స్ అవగాహన, ఆరోగ్య సంరక్షణ, విద్య మొదలైన సామాజిక కారణాల తో కూడిన విషయాలు.

అజెండా ప్రచారం, మానవ హక్కులు, ప్రముఖ నాయకుల కథలు (పూర్వకాలం, ప్రస్తుత కాలం), ఇవన్నీ రాజకీయ కారణాలతో కూడిన విషయాలు.

14. కళా విధానాలు, సుందరత్వాంశాలు:

తోలు బొమ్మలు, వాటి శిల్పకళ:

పూర్వకాలంలో, తోలుబొమ్మలు జింక చర్మంతో తయారుచేయబడేవి. కానీ, ప్రస్తుతం ఈ పద్ధతిని నిలిపివేశారు. దానికి కారణం, జింకను వేటాడి, దాని చర్మాన్ని బొమ్మలు తయారీ కి ఉపయోగించటం నేడు చట్టబద్ధంగా నిషేధించటమే. అందువల్ల, ఈ రోజుల్లో మేకల చర్మాన్ని మాత్రమే బొమ్మలు తయారుచేసేందుకు ఉపయోగిస్తారు. ఇతర చర్మాలు, ఉదాహరణకు గొర్రె చర్మం, తోలుకి కావలసిన కఠినత, బలాన్ని అందించలేవు.

> **"ఈ కళాకారులు మొదట మృత మేక చర్మంతో ప్రారంభిస్తారు. తర్వాత, దాన్ని కడిగి, ఆరబెడతారు, తదుపరి చర్మంపై ఉన్న వెంట్రుకలు తొలగించి, అదనంగా ఉన్న పొడవు, మందాన్ని తొలగిస్తారు. ఆ తర్వాత, ఆరబెట్టిన మేక చర్మం కఠినంగా మారి, ఉపయోగించడానికి సిద్ధంగా ఉంటుంది. ఆ చర్మం బలంగా అంటుకునే రంగులతో పెయింట్ చేసి, కట్ చేసి, పరికరాలు ఉపయోగించి శిల్పకళతో చిన్న రంధ్రాలు, గోర్లు చేస్తారు. ఈ చర్మంపై చేసిన శిల్పాల జటిలమైన రూపకల్పన, బొమ్మల ఆభరణాలు, వాస్త్రాలలో ప్రతిబింబిస్తాయి. తర్వాత, ఈ బొమ్మల వెనుక కర్రలు జోడించి వాటిని**

నడిపించడానికి సిద్ధం చేస్తారు. ఈ చివరి సర్దుబాటు చేసిన తర్వాత, బొమ్మలు ఉపయోగం కోసం సిద్ధంగా ఉంటాయి.”[13][14]

చిత్రం 3: రామ, లక్ష్మణ, సీత, ఏనుగు యొక్క తోలు బొమ్మలపై జటిలమైన రూపకల్పన (link)[15]

చిత్రం 4: హనుమాన్ యొక్క తోలు బొమ్మపై జటిలమైన రూపకల్పన మూలం: సింధే ఆంజనేయులు (నిమ్మలకుంట నుండి ప్రముఖ తోలుబొమ్మలాట కళాకారులు) గారితో ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ జరిపిన రోజు సేకరించబడిన చిత్రం[16]

బొమ్మ పాత్రల వికాసం, వస్త్రాలు:

పాత్రల వికాసాన్ని వివరించడానికి, రెండు తోలుబొమ్మల కథాంశాల పాత్రల ఉదాహరణతో ప్రారంభిద్దాం.

సుందరకాండలో పాత్రలు:

“రాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు, రావణుడు, కేటుగాడు, జుట్టు పోలిగాడు, హనుమంతుడు, సుగ్రీవుడు, జాంబవంతుడు, రాక్షసులు, వానరులు మొదలైనవారు.”[3]

మహిరావణం కథలో పాత్రలు:

"వినాయకుడు, సరస్వతీ దేవి, సూత్రధారి, బంగారక్క, అల్లాటప్ప, జుట్టు పోలిగాడు, కేతుగాడు, రాముడు, లక్ష్మణుడు, సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు, రావణుడు, మహిరావణుడు, సరమ, త్రిజట, హనుమంతుడు, ఘటికుడు, మహిరావణుడి చెల్లి, అహిరావణుడు మొదలైన వారు."[17]

ఇవి సాంప్రదాయమైన తోలుబొమ్మలాట రూపాలలోని సుందరకాండ, మహిరావణ కథల పాత్రల ఉదాహరణలు. ఈ పాత్రలను అలంకరణలతో పాటు వస్త్రాలపై కూడా నైపుణ్యమైన రూపకల్పనతో మెరుగుదిద్దుతారు. కాషాయం, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు, ముదురు నీలం, నీలం వంటి రంగులతో ఈ తోలుబొమ్మలను నింపుతారు.

వీటిని పారదర్శక తెల్లని తెరపై దీపాల వెలుగులతో ప్రదర్శిస్తారు. ఈ దీపాల కిరణాల నుంచి వెలువడే ప్రతిబింబాలు ఆకర్షణీయంగా ఉంటాయి, మొత్తం ప్రదర్శనకు అద్భుతమైన సౌందర్యాన్ని కల్పిస్తాయి.

ఆధునిక బినపు బొమ్మల పాత్రలు, వినియోగిత విషయాలు:

ప్రస్తుత కాలం బొమ్మల పరిస్థితి ఏమిటంటే; కొందరు తోలు బొమ్మలాట కళాకారులు కొనసాగుతున్న కళకి ఆధునిక విషయాలు అన్వయిస్తున్నారు. "కొత్త విషయాల కోసం అన్వేషణ" అనే విభాగంలో మనం ఇప్పటికే దీనిని చూశాం.దీనికి అనుగుణంగానే, ఈ బొమ్మలు ఆధునిక దుస్తుల్లో తయారవుతున్నాయి, ఉదాహరణకు; పోలీస్ యూనిఫార్మ్‌లు, ప్యాంట్‌లు, షర్టులు వంటి దుస్తులు. గాంధీ గారి మీద కథ ఉన్న ఒక ప్రదర్శనలో, అన్ని పాత్రలు స్వాతంత్ర్యానికి ముందు ఉన్న కాలానికి తగిన దుస్తులతో రూపొందించబడ్డాయి. ఈ సమకాలీన పరిస్థితులకు అనుగుణంగా, తోలుబొమ్మలాట కళాకారులు, తాము పొందిన జ్ఞానాన్ని ఉపయోగించి, ఆ ఇవ్వబడిన కథని ప్రదర్శించడంలో నైపుణ్యాన్ని చూపిస్తారు.

సంగీతం, ఆధునిక కాలపు సాంకేతికతల పాత్ర:

యూనిమా(UNIMA), కట్కథ(KATKATHA), ఇతర సాంస్కృతిక సంస్థలు బొమ్మలాట కళా రూపాల అభివృద్ధికి ప్రత్యేకంగా కృషి చేస్తున్నాయి. ఈ సంస్థలు ప్రతిరోజూ శ్రద్ధగా పనిచేస్తూ, ఈ ఛాయా బొమ్మలాట కళ అభివృద్ధికి వర్క్‌షాప్‌లను నిర్వహిస్తున్నాయి. ఆధునిక ప్రొజెక్షన్ సాంకేతికతలను ప్రస్తుత పద్ధతుల్లోకి చేర్చడం, కొత్త శబ్దాలు, సంగీత విధానాలను ప్రవేశపెట్టడం, బొమ్మలను తయారు చేయడానికి ఉపయోగించే పదార్థాలపై పరిశోధన చేయడం వంటి మార్పులను అవి చేస్తున్నాయి. పారంపరిక బొమ్మలాట కళాకారులు మద్దెలు, హార్మోనియం, తాళాలూ మొదలైన వాయిద్యాలను ఉపయోగించేవారు. అయితే, ఈ సంస్థలు చేస్తున్న ప్రయోగాలలో ఒకటి ఏమిటంటే అన్ని రకాల సంగీతాలను తగిన కారణంతో ఈ ప్రదర్శనలలోకి చేర్చటం. ఈ విధంగా, తోలుబొమ్మలాటల అభివృద్ధి కోసం ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి.

సాంస్కృతిక ప్రాముఖ్యత:

తోలుబొమ్మలాట కేవలం వినోదానికే పరిమితం కాదు. ఇది వినోదాన్ని మించి సమాజం కొరకు ఇంకా పెద్ద కృషి చేస్తోంది. ఇది సమాజంలో చర్చలు పెంచి, సమాజ శ్రేయస్సుని ఆకాంక్షిస్తుంది . ఇది సమాజ సంస్కృతిని కొనసాగించడంలో, సంఘ బంధాన్ని పెంపొందించడంలో, సమాజంలోని నైతికత మెరుగుపరచడంలో సహాయపడుతుంది.

తెలుగు గుర్తింపు- భాషాత్మక వారసత్వం ప్రతిబింబం:

తెలుగు భాషలో ప్రదర్శించబడే ఈ తోలుబొమ్మలాట, ప్రాంతీయ గుర్తింపు, భాషాత్మక వారసత్వానికి ఒక శక్తివంతమైన చిహ్నంగా నిలుస్తుంది. స్థానిక ఉపభాషలు, సాంస్కృతిక సూచనలు, తెలుగు పదజాలం స్థానిక ప్రేక్షకుల అనుభవాన్ని సమృద్ధిగా చేయడంలో సహాయపడతాయి. ఇది ప్రదర్శనకారులతో ప్రేక్షకుల గాఢమైన అనుబంధాన్ని ఏర్పరచడంలో తోడ్పడుతుంది. స్థానిక వ్యక్తీకరణలు, ప్రత్యేక పదాలను ఉపయోగించడం ద్వారా ప్రదర్శన యొక్క ప్రామాణికత బలపడుతుంది. తోలుబొమ్మలాటలో ఉపయోగించే తెలుగు భాష కేవలం వాణిజ్యం కోసం మాత్రమే కాకుండా, స్థానిక జానపద కథలు, సంప్రదాయాలు, విలువలను తరతరాలుగా అందించడానికి కీలకమైన మాధ్యమంగా ఉంటుంది. ఇది విద్య, వినోద పరంగా కూడా ద్వంద్వ ప్రయోజనాలు అందిస్తుంది. తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శన కోసం తెలుగు భాషను ఎంపిక చేయడం ద్వారా తెలుగు సంస్కృతి, దాని వ్యక్తీకరణ, భాషా సూక్ష్మతలు మరింత బలపడతాయి.

ధార్మిక, ఆధ్యాత్మిక ప్రాముఖ్యత:

ధార్మిక, ఆధ్యాత్మిక అభ్యాసాలు ఈ కళా రూపంతో బలంగా సంబంధించి ఉన్నాయి, ముఖ్యంగా స్థానిక పండుగలైన శివరాత్రి, వినాయక చవితి, దసరా సందర్భాలలో. ఈ పండుగల సమయంలో, ఈ తోలుబొమ్మలాట ప్రదర్శనలు దేవతలు, వీరుల అద్భుతాలను చూపిస్తాయి. ఈ పండుగ సమయాల్లో చేయబడే పురాణాలు, భక్తి,మరియు దేవతల కథల కోణంలో అన్వేషించబడతాయి. తద్వారా ఈ ప్రదర్శనలు సమాజం యొక్క ఆధ్యాత్మిక జీవితానికి దోహదం చేస్తుంది. ఈ విధంగా తోలుబొమ్మలాటను ధార్మిక పండుగల ముఖ్య భాగంగా పరిగణించవచ్చు.

పాఠశాల జ్ఞానం - సాంప్రదాయంలో విద్యాపాత్ర

తొలుబొమ్మలాట ఒక వినోదాత్మక ప్రదర్శన మాత్రమే కాకుండా, సాంస్కృతిక విలువలను, చరిత్రను, మానవ సంబంధాలను మనకు చాటిచెప్పే విద్యా సాధనంగా కూడా పనిచేస్తుంది. దీనిలో భాగంగా, ఈ కళారూపం ప్రత్యేకంగా యువతరాన్ని ఆకర్షించడంలో, వారి సామాజిక అవగాహనను పెంపొందించడంలో కీలక పాత్ర పోషిస్తుంది. దీనిని బట్టి ప్రాంతీయ చరిత్ర, పురాణాలు, నైతిక విలువలను తెలియజేసే గొప్ప శక్తి ఈ కళకు ఉందని అనిపిస్తుంది.

“"తొలుబొమ్మలాట యువతరం కోసం ఒక విద్యా సాధనంగా పనిచేస్తుంది, ముఖ్యంగా ఆ ప్రాంతీయ చరిత్ర, పురాణాలు, నైతిక విలువలను తెలియజేసే కథనాల ద్వారా. తోలుబొమ్మల కళాకారులు శిక్షకులుగా ముఖ్యపాత్రను పోషిస్తారు, పిల్లలు, పెద్దలు ఇలాంటి కథనాల ద్వారా ఆ ప్రాంతానికి సంబంధించి సమృద్ధిగా ఉన్న చరిత్రను తెలుసుకుంటారు." [18]

15. ఉపసంహారం:

- తోలుబొమ్మలాట ఒక సాంస్కృతిక సంపదగా ఉంది, ఇది ఒక సాధారణ ప్రదర్శనగానే కాకుండా, నైతికత, సంప్రదాయం, ప్రాంతీయ గుర్తింపుతో కూడిన ఒక నిల్వగా పిలవబడే సామర్థ్యం కలిగి ఉంది. దీని ప్రయాణం, అనుకూలత నుండి, దీని విశేషమైన సాహసోపేతతను అర్థం చేసుకోవచ్చు.
- ఈ కళా రూపం వివిధ తరాల మధ్య సమీపాన్ని తెచ్చిపోతుంది, పురాణాలు, భాషా సంపత్తి అలాగే సమకాలీన విషయాలను అభివృద్ధి చేయడం ద్వారా అంతరాన్ని తొలగిస్తుంది.
- ఈ బొమ్మలు, కథ చెప్పే కళా నైపుణ్యం కలిగిన సౌందర్య అనుభవం ప్రత్యేకమైనది.
- ఈ తోలుబొమ్మలాట రూపం, సంస్థల నుంచి మద్దతు పొందుతూ, సినిమాలు, ఇతర వినోద వేదికల నుండి వచ్చే ప్రాముఖ్యతతో పోటీ చేస్తోంది.
- సృజనాత్మకత, నిరంతర మద్దతుతో, ఈ రూపం సంస్కృతి, గుర్తింపులో ఒక చిహ్నంగా నిలవగలదు

16. సూచికలు:

1. తోలుబొమ్మలు = మేక చర్మంతో చేయబడిన బొమ్మలు,
2. నిమ్మలకుంట; ధర్మవరం, సత్యసాయి జిల్లా, ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని కలదు. ఈ ప్రదేశం తోలుబొమ్మలాట కళాకారులకి ప్రసిద్ధి
3. చిదంబర రావు, సిందే. వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 1 మార్చి 2024. చలపతి రావు, దళవాయి. వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 21 సెప్టెంబర్ 2023
4. Andhra. Link Accessed 05 Jan. 2025.
5. “Routledge Handbook of Asian Theatre.” Google Books, Accessed 05 Jan. 2025
6. “Acting: An International Encyclopedia of Traditional Culture.” Google Books, Accessed 05 Jan. 2025.
7. Google Books. Link: Accessed 05 Jan. 2025.
8. Sarma, Nagabhushana. Tolu Bommalata: The Shadow Puppet Theatre of Andhra Pradesh. 1st ed., New Delhi, Sangeet Natak AKademi, 1985
9. వినయ్, తాళ్ళూరు . తోలుబొమ్మలాట కళాకారుల జీవనశైలుల పరిశీలన. 20 సెప్టెంబర్ 2023 - 8 నవంబర్ 2024
10. MAP Academy. “Tholu Bommalata - MAP Academy.” MAP Academy, 9 Dec. 2023, Link Accessed 05 Jan. 2025.
11. చిదంబర రావు, సింధే. వ్యక్తిగత ఇంటర్వ్యూ, 20 సెప్టెంబర్ 2023

12. From Our Online Archive, and From Our Online Archive. “No Patrons: Tholu Bommalata on the Verge of Extinction.” The New Indian Express, 10 Dec. 2017, Link Accessed 05 Jan. 2025.
13. Betha, Gowri Padmaja. Painted Shadow Puppets a Study in the Character Design of the Puppets of Nimmalakunta and Madhavapatnam of Andhra Pradesh. Andhra University, 2018, Link
14. Bittu, Venkateshwarlu. A Critical Study of Leather Puppetry in Andhra Pradesh. University of Hyderabad, 1999.
15. N.R.I.Pathi. Folk Arts: Tolu Bommalata | Andhra Cultural Portal. 7 Feb. 2022, Accessed 05 Jan. 2025. Link
16. ఆంజనేయులు, సింధే. వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 21 సెప్టెంబర్ 2023
17. బాలకృష్ణ, తోట. టెలిఫోన్ సాక్షాత్కారం, 12 నవంబర్ 2024
18. Contractor, Meher. Creative Drama and Puppetry in Education. National Book Trust, 2001.

17. ఉపయుక్తగ్రంథసూచి:

1. ఆంజనేయులు, సింధే. వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 21 సెప్టెంబర్ 2023
2. చలపతి రావు, దళవాయి.వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 21 సెప్టెంబర్ 2023
3. చిదంబరరావు, సిందే. వ్యక్తిగత ముఖాముఖి ఇంటర్వ్యూ. 1 మార్చి 2024
4. బాలకృష్ణ, తోట. టెలిఫోన్ సాక్షాత్కారం, 12 నవంబర్ 2024
5. మోహన. జి.యస్. జానపదవిజ్ఞాన అధ్యయనం. Link
6. వినయ్, తల్లూరు. తోలుబొమ్మలాట కళాకారుల జీవనశైలుల పరిశీలన. 20 సెప్టెంబర్ 2023 - 8 నవంబర్ 2024
7. లక్ష్మీదేవి అనె కాళ్ళ. తోలుబొమ్మలాట- ప్రదర్శనా పద్ధతి. పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, 1999.
8. వెంకటసుబ్బారావు, తంగిరాల, సుందరం, ఆర్.వి.ఎస్. తెలుగు జానపద విజ్ఞానం-సమాజం-సంస్కృతి-సాహిత్యం(సంక.)
9. సుందరం ఆర్.వి.ఎస్. ఆంధ్రుల జానపద విజ్ఞానం. హైదరాబాద్, పబ్లిక్ గార్డెన్స్, నాంపల్లి, India, పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, 2018.

English:

1. “Acting: An International Encyclopedia of Traditional Culture.”Google Books, Link Accessed 05 Jan. 2025.
2. Andhra. Link Accessed 05 Jan. 2025.
3. Autiero, Serena. “A Selected Bibliography on Tholu Bommalata.” Sahapedia, 18 Sept. 2018, Link Accessed 05 Jan. 2025.
4. Autiero, Serena. “Tholu Bommalata: Telugu Shadow Puppet Theatre.” Sahapedia, 17 Sept. 2018, Link Accessed 05 Jan. 2025
5. Betha, Gowri Padmaja. Painted Shadow Puppets a Study in the Character Design of the Puppets of Nimmalakunta and Madhavapatnam of Andhra Pradesh. Andhra University, 2018, Link
6. Betha, Padmaja Gowri. “SOCIAL CHANGE AND LEATHER PUPPETRY THE VERGE OF EXTINCTION FOLK ART OF ANDHRA PRADESH.” International Journal of Multidisciplinary Educational Research, vol. 7, no. 6(1), June 2018, p. 82. Link
7. Bittu, Venkateshwarlu. A Critical Study of Leather Puppetry in Andhra Pradesh. University of Hyderabad, 1999.

8. Contractor, Meher. Creative Drama and Puppetry in Education. National Book Trust, 2001.
9. Daryani, Khushi. “Tholu Bommalata - the Puppeteers of Andhra Pradesh.” Memeraki Retail and Tech Pvt Ltd., 21 Nov. 2022, Link Accessed 05 Jan. 2025
10. From Our Online Archive, and From Our Online Archive. “No Patrons: Tholu Bommalata on the Verge of Extinction.” The New Indian Express, 10 Dec. 2017, Link Accessed 05 Jan. 2025
11. Google Books. Link Accessed 05 Jan. 2025.
12. Latshaw, George. The Complete Book of Puppetry. New York, Mineola, DOVER PUBLICATIONS,INC.,2000, Link
13. MAP Academy. “Tholu Bommalata - MAP Academy.” MAP Academy, 9 Dec. 2023, Link Accessed 05 Jan. 2025.
14. N.R.I.Pathi. Folk Arts: Tolu Bommalata | Andhra Cultural Portal. 7 Feb. 2022, Link Accessed 05 Jan. 2025.23
15. Puppet Forms Centre for Cultural Resources and Training (CCRT). Link Accessed 05 Jan. 2025.
16. Puppet Forms of India. Link Accessed 05 Jan. 2025
17. “Routledge Handbook of Asian Theatre.” Google Books, Link Accessed 05 Jan. 2025
18. “Sarasvatha Vyasamulu-Part-3 : Dr.J.V.Subramanyam : Free Download, Borrow, and Streaming : InternetArchive.”*InternetArchive*,1969, Link Accessed 25 Jan. 2025ujujuju
19. Sarma, Nagabhushana. Folk Performing Arts of Andhra Pradesh. 1st ed., Registrar, Telugu University, Nampally., 1995.
20. Sarma, Nagabhushana. Tolu Bommalata: The Shadow Puppet Theatre of Andhra Pradesh. 26.1st ed., New Delhi, Sangeet Natak AKademi, 1985.
21. Tholu Bommalata - Story of Nimmalakunta. Anandita Dixit, 21 Sept. 2022, Link Accessed 05 Jan. 2025.
22. UNIMA. Tolu Bommalata | World Encyclopedia of Puppetry Arts. Link Accessed 05 Jan. 2025

***

గమనిక: ఈ పత్రికలోని వ్యాసాలలో అభిప్రాయాలు రచయితల వ్యక్తిగతమైనవి.

వాటికి సంపాదకులు గానీ, పబ్లిషర్స్ గానీ ఎలాంటి బాధ్యత వహించరు.